

**Vukovich Gabriella: Egyedülálló szülők és gyermeküket egyedül  
nevelő szülők**

(elektronikus verzió, készült 2006-ban)

A tanulmány eredetileg nyomtatásban megjelent:

Vukovich Gabriella (1999): „Egyedülálló szülők és gyermeküket egyedül  
nevelő szülők” in: *Szerepváltozások.*  
*Jelentés a nők és férfiak helyzetéről, 1999*, Pongrácz Tiborné, Tóth István  
György, (szerk.). Budapest: TÁRKI, Szociális és Családügyi Minisztérium  
Nőképviselési Titkársága, Pp. 63–73.

*Egyedülálló szülők és gyermeküket egyedül nevelő szülők*

Vukovich Gabriella

A magyar társadalomban – hasonlóan más európai országokéhoz – a nők létszáma meghaladja a férfiakét. (1999. január 1-én ezer férfira 1095 nő jutott, azaz jelenleg a nők a népesség 52%-át, a férfiak pedig 48%-át teszik ki.) Ennek részben biológiai, részben társadalmi tényezőkkel is összefüggő egészségügyi okai vannak, ami jól tükröződik a férfiak és a nők egymáshoz viszonyított számának életkor szerinti alakulásában.

Gyermekkorban és fiatal felnőttkorban a fiúk, illetve férfiak lélekszáma meghaladja a leánygyermekét, illetve a nőkéét. Ennek az az oka, hogy több fiúgyermek születik, mint ahány leánygyermek. Az 1998-as adatok szerint a 100 élveszületett lányra átlagosan 105,5 fiú jutott. Tekintettel azonban arra, hogy a fiúk, illetve a férfiak halandósága minden korcsoportban meghaladja a nőkéét, ez az arány a fiatal középkorú felnőttkorban megfordul, és a nők kerülnek túlsúlyba (*1. táblázat*). A váltás 35–39 éves korcsoportban következik be: 1998-ban a 36 éves korúak csoportjában a férfiak, a 37 évesek már a nők voltak többen. Sokkal később, mint 1960-ban, amikor az adatok szerint a nemek aránya már a 20–24 évesek korcsoportjában megfordult.

*1. táblázat*

Ezer férfira jutó nők száma korcsoportonként, 1960-1999 (fő)

Korcsoport	1000 férfira jutó nők száma		
	1960	1980	1999
0–14	959	942	953
15–19	991	943	957
20–24	1060	960	954
25–29	1037	972	955
30–34	1051	983	971
35–39	1106	1010	1002
40–44	1126	1080	1020
45–49	1119	1070	1058
50–54	1103	1101	1099
55–59	1103	1184	1192
60–69	1274	1271	1376
70–79	1404	1474	1722
80–	1436	2019	2302
Összesen	1073	1064	1095

Az idősebb korcsoportok felé haladva egyre növekszik a nők és férfiak közötti arányeltolódás. A különbség 1960 óta lényegesen emelkedett, akkor a legidősebbek között 1,5-szer annyi nő volt, mint férfi, 1999-re viszont már 2,5-szer annyi.

Az idősebb korcsoportokat jellemző nő többség egyben azt is jelenti, hogy magas az özvegy – részben egyedül élő – idős nők száma a népességben. A demográfiai öregedés, pontosabban az időskorúak társadalmi helyzetének vizsgálatakor ezért külön figyelmet kell fordítani az időskorú nők növekvő számára és családi, egészségi, szociális stb. helyzetükre.

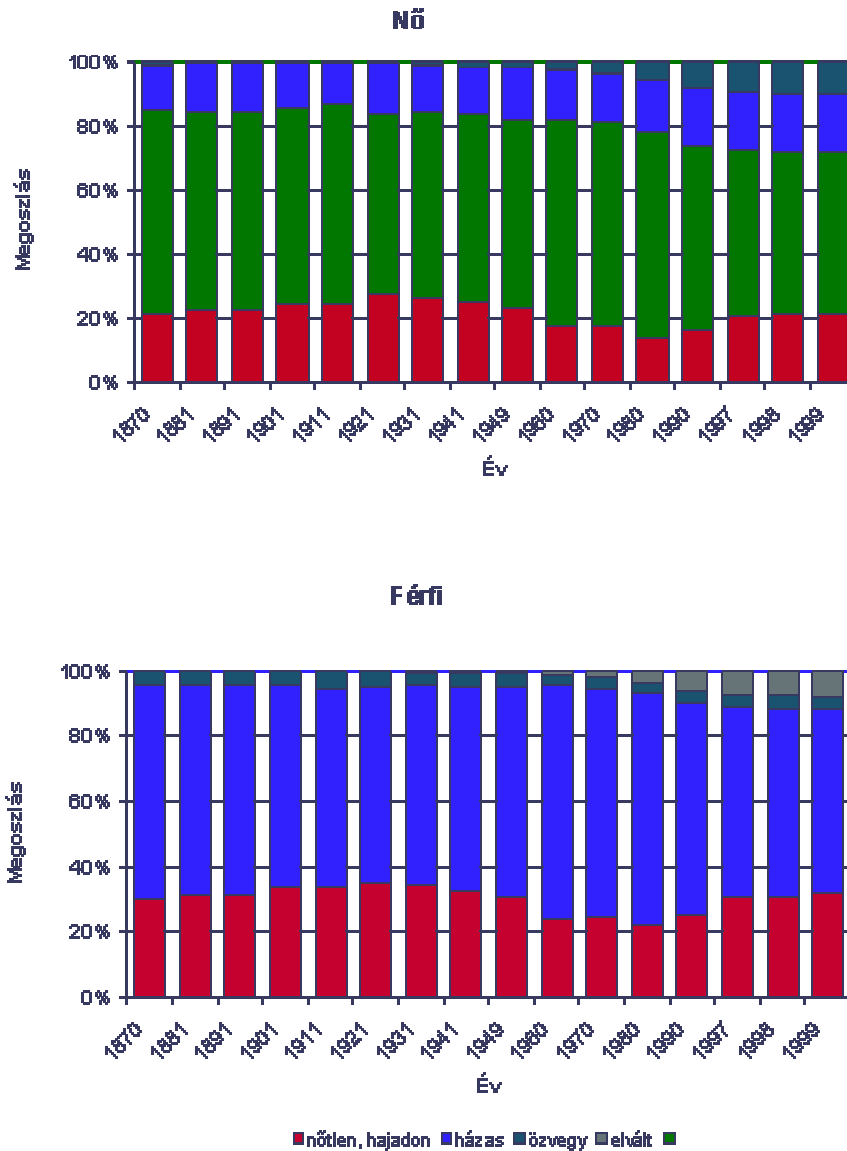
### **Családi állapot és együttélési viszonyok**

A népesség családi állapot szerinti összetételében jelentős különbségek mutatkoznak a nők és a férfiak között.

Ha a házások arányát tekintjük, kiderül, hogy a férfiak magasabb hányada (57,5%) él házasságban, mint a nőknek (51,3%). Ez az különbség a múlt századi statisztikákban is megvolt, a különbség nagysága viszont némiképp emelkedett (*1. ábra*). A házias népséget tekintve viszont meglepő, hogy a házias nők száma meghaladja a házias férfiak számát. Ezt az ellentmondást a legtöbb országban megtaláljuk. Egyik oka a nemzetközi vándorlás, amely kétségtelenül felborítja a logikus egyensúlyt. Másik oka viszont az, hogy a népszámlálások alkalmával a nők közül többen vallják magukat háziasnak akkor is, ha ténylegesen más a családi állapotuk, mint a férfiak közül. A kérdést így inkább az érdekesség miatt érdemes felvetni, mivel a két nem külön-külön kétmilliót meghaladó házias családi állapotú tagjainak száma között a különbség voltaképpen csekély, mintegy tízezer fő.

1. ábra

A népesség családi állapot szerinti megoszlása a nők és férfiak körében, 1870–1990



A két nem családi állapot szerinti megoszlásában azonban ennél markánsabb különbségeket is találunk. Egy évszázadra visszatekintve megfigyelhető, hogy a *hajadonok* a női népességen belül kisebb arányt képviselnek, mint a *nőtlenek* a férfinépességben. Ennek az az oka, hogy bár az idősebbek körében nagyon hasonlóak az első házasságkötési arányszámok, a fiatalabb korosztályokban a hajadonok házasságkötési arányszámai magasabbak, mint a nőtleneké. A házasságkötési hajlandóság általános és drasztikus visszaesésével párhuzamosan ugyan csökken a két nem között a különbség, a jelenleg élő népesség összetételét azonban még mindig befolyásolják a múltbeli jelentősebb különbségek.

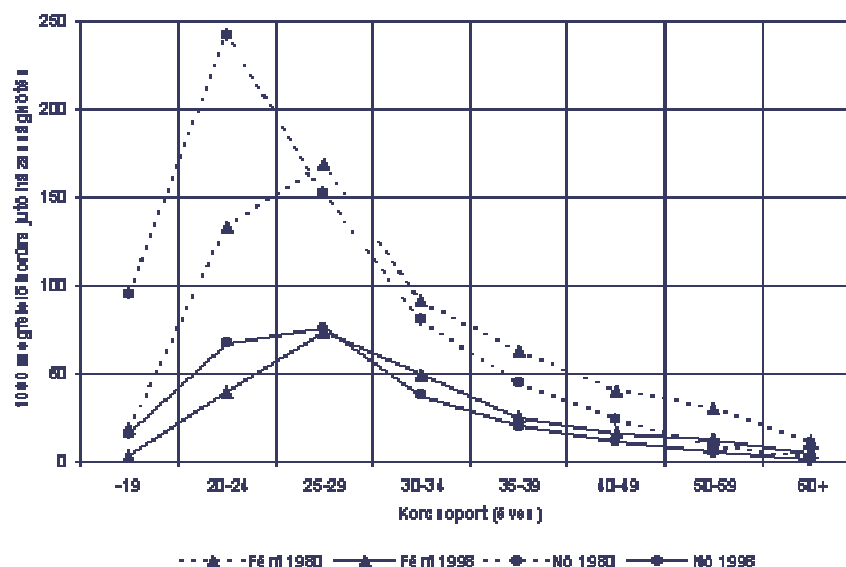
Az *özvegyek* számának és arányának alakulását alapvetően a halandóság nemek közötti különbsége határozza meg, de ezt a hatást természetesen jelentősen módosítja, illetve módosíthatja az özvegyek újraraházasodása. E tekintetben megintcsak egyrészt a házasságkötési arányszámok jelentős visszaesése, másrészt az újraraházasodási arányszámok férfiak és nők közötti különbségének csökkenése látható. A jelenlegi helyzetre az özvegy nőknek az özvegy férfiakét lényegesen meghaladó aránya jellemző.

Az *elváltak* tekintetében hasonló a helyzet, tehát az elvált családi állapotú nők aránya magasabb, mint az elvált családi állapotú férfiaké, de itt a legkisebb a különbség a két nem között.

A házasságkötési hajlandóság nagyon jelentős visszaesést mutat mindkét nem esetében (2. ábra). Míg az ezer lakosra jutó házasságkötések száma 1941-ben 8,5 volt, addig 1998-ban csak 4,4. Az ezer 15 évesnél idősebb nem házas férfiakra jutó házasságkötés 1941 és 1998 között 63-ról 27-re csökkent, a nők körében ez a mutató hasonlóképpen csökkent 54 házasságkötésről 21-re. Az első házasságkötések és az elváltak újraraházasodási arányszámait tekintetében a két nem magatartása a korábbi jelentős különbség helyett erősen konvergál, az özvegyek esetében a közeledés kisebb mértékű.

2. ábra

Életkor szerinti házasságkötési arányszámok nemenként, 1980-ban és 1998-ban



A házasságkötések visszaesése különösen a jövőben lesz hatással a családi állapot szerinti összetétel alakulására. A hosszabb távon várható eredmény nyilván a nőtlen/hajadon családi állapotúak arányának növekedése. Új megközelítést igényel azonban a hagyományos házasságot felváltó, hosszabb vagy rövidebb ideig tartó együttélések számbavétele és elemzése, hiszen nyilvánvalóan nem állíthatjuk, hogy a nőtlenek és hajadonok arányának emelkedése az egyedül élők arányának azonos mértékű emelkedésével járna együtt. Ezzel összefüggésben meg jegyezzük, hogy az élettársi kapcsolatban élők aránya a hetvenes évek óta folyamatosan emelkedik a házaspáros típusú kapcsolatok körében, ami szintén hozzájárul a házasság gyakoriságának csökkenéséhez. Az élettársi kapcsolatok száma 1970 és 1996 között megháromszorozódott, 62 ezerről 180 ezerre nőtt.

A családi állapottal szorosan összefügg az, hogy hányan élnek egyedül, illetve kivel élnek együtt az emberek. Ezt összefoglalóan nevezhetjük együttélési viszonyoknak, amely részben családi (tehát vérségi, rokonsági alapon szerveződő), részben háztartási (tehát gazdasági alapokon szerveződő) kapcsolatokra épül.

A családi és a háztartási alapon szerveződő együttélések elhatárolásának korábban nagyobb jelentősége volt Magyarországon, mert a családok viszonylag nagy száma élt közös háztartásban más családdal, vagyis viszonylag magas volt a többcsaládos/többgenerációs háztartások aránya. Ma már ennek

lényegesen kisebb a jelentősége, hiszen az 1996. évi mikrocenzus idején a két vagy több családból álló háztartások az összes háztartásnak már csak 3%-át tették ki. Kevésbé kedvező a helyzet azonban, ha az egy lakásban együtt élőket vizsgáljuk: 1996-ban a lakott lakások 66%-ában élt egy család, és 24%-ában élt egyedülálló személy. Összesen tehát a fennmaradó 10% azoknak a lakásoknak az aránya, amelyekben több család, több háztartás vagy több olyan személy élt, akik nem alkottak egy családot vagy egy háztartást.

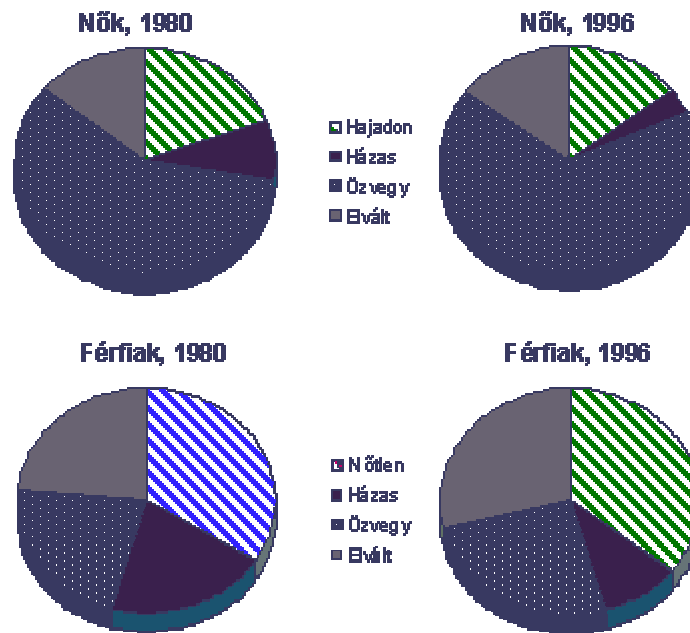
Vizsgált témánk, vagyis az együttélési viszonyok, különösen pedig a nők együttélési viszonyai szempontjából két kategóriát érdemes kiemelni. Az egyik az egyedülállók, azaz egyszemélyes háztartásban egyedül élők, a másik a gyermeküket egyedül nevelő anyák csoportja. A tanulmány következő két fejezetében e két csoport viszonyait hasonlíthatjuk egyrészt az össznépesességhez, más családtípusokhoz, illetve a hasonló felállásban élő férfiak családjaihoz vagy háztartásaihoz.

### **Az egyedülálló nők és az egyedülálló férfiak néhány jellemzője**

A nők együttélési viszonyai szempontjából az egyedülállók, azaz egyszemélyes háztartásban egyedül élők csoportját érdemes kiemelni. Az egyedülállók 1996-ban valamivel több mint egymillióan voltak, vagyis a népesség 10%-át tették ki. Közülük 350 ezer volt férfi és 658 ezer nő, azaz majdnem kétszerannyi nő tartozott ebbe a csoportba, mint férfi. A férfiak közül 312 ezren, a nők közül 606 ezren éltek egyedül egy lakásban, a fennmaradó 39 ezer egyedülálló férfi, illetve 52 ezer nő más háztartással közösen használta a lakást.

3. ábra

Az egyedülálló nők és férfiak megoszlása családi állapot szerint, 1980–1996 (%)

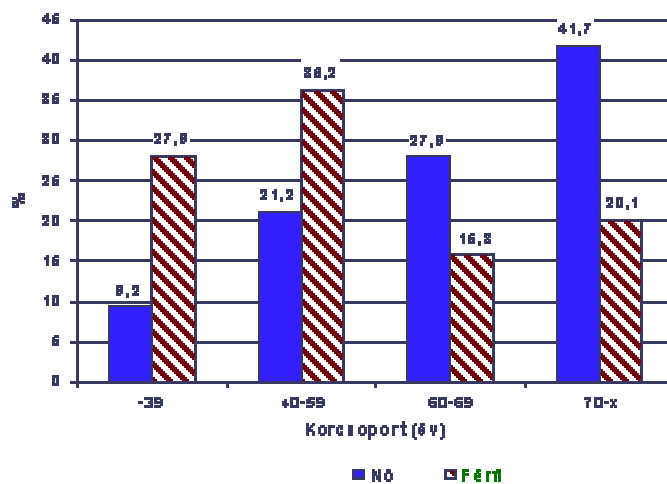


Az egyedülálló nők és férfiak család állapot szerinti megoszlása jelentősen eltér egymástól (3. ábra). A nők körében jóval magasabban alakul az özvegyek aránya, mint a férfiak esetében. Az egyedülálló férfiak körében a legnagyobb arányt a nőtlenek és az elvált családi állapotúak teszik ki, és csak ezután következnek az özvegyek a sorban. 1980 és 1996 között az egyedülálló nők körében méginkább nőtt az özvegyek aránya, míg az egyedülálló férfiak körében a házias családi állapotúak arányának csökkenése mellett emelkedett a nőtlenek, elváltak és özvegyek részaránya.



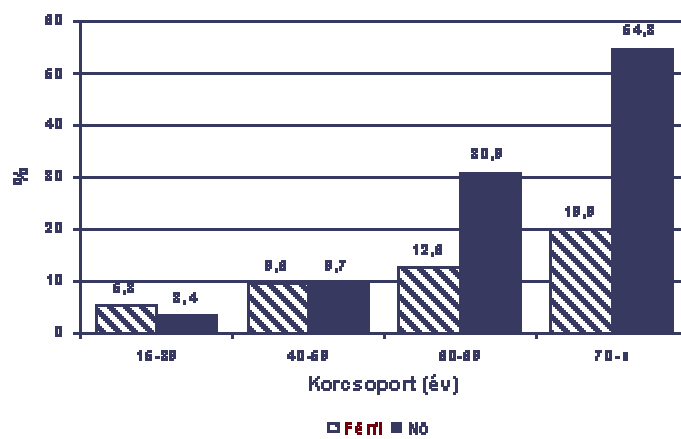
4. ábra

Az egyedülállók megoszlása nemenként és korcsoportonként, 1996



5. ábra

Az egyedülállók aránya a megfelelő korú népességben nemenként, 1996



Az egyedülállók *a fiatalabb korcsoportokban kevesebben vannak*, arányuk az idősebb korcsoportok felé haladva emelkedik (4. ábra). Jól kirajzolódik az „egyedül élő aggregény” típusa, amennyiben a 40 év alatti férfiaknak 5,3, míg a 40 év alatti nőknek csak 3,4%-a egyedülálló (5. ábra). A középgenerációban, a 40 és 60 év közöttiek körében a férfiaknak és a nőknek azonos aránya (9,6, illetve 9,7%-a) egyedülálló. A legmarkánsabb különbség a két nem között a 60 év feletti népességben mutatkozik, az ilyen korú férfiaknak 12,6, míg női kortársaiknak 30,9%-a él egyedül. Az idősebb korosztályon belül további életkori bontásokat végezve tovább növekszik a különbség, 70 év fölött a férfiak 19,9, a nők 54,8%-a egyedülálló. Mindez természetesen összecseng a családi állapot szerinti megoszlásokkal, ha nem is teljes a megfelelés, hiszen egyrészt az egyedülállók között bármelyik családi állapotba tartozók megtalálhatók, így házások is, másrészt a nőtlenek, hajadonok, özvegyek és elváltak közül sokan élnek más személyekkel együtt családban vagy közös háztartásban.

Az egyedülálló férfiak és nők *lakásviszonyai* között nincsenek kiemelkedően nagy különbségek. Az egyedülálló nők 28, az egyedülálló férfiak 30%-a egyszobás lakásban lakik, tehát a férfiak helyzete ebből a szempontból kicsit kedvezőbb. A többszobás lakások megoszlása tekintetében szintén lényegében kiegyenlített a helyzet a két nem között. A lakások alapterülete alapján ugyanez mondható el: mindkét nem egyedülállóinak 18%-a lakik 40 négyzetméteresnél kisebb lakásban, és a további nagyságkategóriák esetében sem találunk nagyon nagy különbségeket e tekintetben. A lakás komfortossága szempontjából a nők vannak kicsit kedvezőbb helyzetben: 68%-uk, míg a férfiaknak csak 65%-a lakik komfortos vagy összkomfortos lakásban. Az itt vizsgált néhány lakásjellemző közül a telefontal való ellátottság tekintetében a legnagyobb a különbség: a férfiaknak 34, a nőknek 39%-a lakik telefonos lakásban. Összességében tehát az egyedülálló férfiak és nők lakásviszonyainak inkább a hasonlósága, mint a különbözősége a jellemző. Hozzá kell tenni ugyanakkor, hogy az egyedülállók lakáskörülményei általában rosszabbak, mint a népesség egészének lakáskörülményei.

Az egyedülállók *iskolai végzettségében* markánsabb különbségeket találunk a két nem között. A férfiak 15%-a, a nőknek pedig mindössze 9%-a rendelkezik felsőfokú végzettséggel. Középfokú végzettsége a férfiak 38, a nők 19%-ának van, viszont az ennél alacsonyabb végzettségi kategóriákban a nők aránya a skálán visszafelé haladva egyre jobban meghaladja a férfiakét. Tekintettel arra, hogy az iskolázottság – különösen az idős korosztályokban – még mindig jelentős hatással van a társadalmi státusra és a jövedelemre, az egyedülálló nők alacsonyabb iskolázottsága egyúttal azt is jelenti, hogy körükben magasabb a kedvezőtlen helyzetben levő rétegek aránya, mint a férfiak körében.

Az egyedülálló nők és férfiak rétegének sajátosságait az eltérő korstruktúra mellett (és azzal szoros összefüggésben) szemléletesen mutatja a gazdasági aktivitás szerinti bontás is. Az egyedülálló nők 82%-a nyugdíjas, míg a férfiaknak

csak 50%-a, ebből következően a foglalkoztatottak aránya jóval magasabb az egyedülálló férfiak körében (37%), mint a nőkben (15%).

Az egyedülálló nők és férfiak rétegeire jellemző életkori, valamint családi állapot és gazdasági aktivitás szerinti sajátosságokból következően azt mondhatjuk, hogy a nők esetében az egyedül élés gyakrabban a korábbi párkapcsolat megszűnése utáni egyedül maradás, és ezen státus fennmaradása miatt következik be. A férfiak körében akár válás, akár megözvegyülés esetén gyakoribb az újráházasodás. Idősebb korban, amikor az újráházasodási arányokban kicsi a különbség a két nem között, az egyedül maradt férfiak gyakrabban költöznek össze családjukkal, rokonukkal, mint a hasonló helyzetbe került nők.

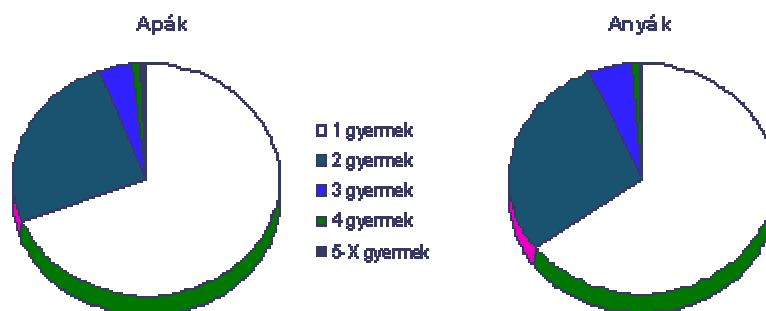
### A gyermeküket egyedül nevelő anyák és apák

Magyarországon 1996-ban 282 ezer olyan egyszülős család volt, amelyben legalább egy eltartott gyermek élt. Ebből mindössze 42 ezer a gyermeket egyedül nevelő apák és 234 ezer a gyermeket egyedül nevelő anyák száma. A csonka családok hagyományos megoszlása erősen továbbél, sőt, 1990 óta az eltartott gyermeket nevelő egyszülős családok között 79%-ról 85%-ra emelkedett az anyák aránya, tehát az apák aránya 6 százalékponttal visszaesett.

A 24 éven aluli eltartott gyermekek közül 63 ezer (16%) él egyedülálló apák családjában, és 366 ezer (84%) egyedülálló anyák családjában.

6. ábra

Az eltartott gyermekeket egyedül nevelő szülők megoszlása az eltartott gyermekek száma szerint nemenként, 1996



Az *egy- és kétgyermekesek* mind az anyák, mind az apák között mintegy 94%-ot tesznek ki (6. ábra). Az anyáknak azonban 65%-a tart el egy gyermeket és 28%-a kettőt, míg az apák esetében az arányok kicsit jobban eltolódnak az egygyermekesek felé: több mint kétharmaduk tart el egy, egynegyedük pedig két gyermeket. A három gyermeket egyedül nevelő szülők száma már igen alacsony, 1600 apa és 12 300 anya tartozik ebben a csoportba, ami az apák 3,9%-át az anyák 5,1%-át jelenti.

A *családi állapot* tekintetében jellegzetesebbek a két nem közötti különbségek, mint a gyermekszám szerinti megoszlást illetően. A gyermeket egyedül nevelő apák közül fele annyian nőtlenek, mint az egyedülálló anyák közül hajadonok (5% és 12%). A házas családi állapotú apák viszont az összes egyedülálló apa 34%-át teszik ki, míg a házas anyák esetében ez az arány szignifikánsan alacsonyabb, 22%. Az apák körében alakul magasabban az özvegyek aránya is 27% az özvegyek aránya az egyedülálló apák, míg 19% az anyák körében). Az elváltak között ezzel szemben az anyák szerepelnek nagyobb arányban: az összes egyedülálló anya 48%-a, míg az apák 34%-a elvált családi állapotú.

Az eltartott gyermeket egyedül nevelő apák 18%-a, míg az anyák 15%-a diplomás. Mind az apák, mind az anyák fele középfokú (középfokú szakmunkásképző vagy középiskolai) végzettségű, míg az anyák több mint egyharmada, az apák 30%-a 8 osztályt vagy annál kevesebbet végzett. Az *iskolai végzettség* szerinti bontásban tehát nincsen jelentősebb különbség az egyedülálló anyák és apák megoszlása között.

Az egyszülős családok *lakáskörülményei* általában kedvezőtlenebbek, mint a párkapcsolatban élő gyermekes családoké. Egyszobás lakásban él a gyermekkel egyedül élő apák 14, az anyák 12%-a, míg a gyermekes házaspároknak mindössze 7%-a. Kétszobás lakásokban az apák 40, az anyák 46%-a él, szemben a gyermekes párok 33%-os arányával. A nagyobb lakások esetében viszont éppen fordítva; az ilyen lakásban élő gyermekes párok aránya magasabb az egyszülős családokénál. Összességében azt mondhatjuk, hogy a gyermeküket egyedül nevelő apák lakáshelyzete a szobaszám tekintetében valamivel kedvezőbb, mint az anyáké.

A gyermekes párok lakásai között magasabb (86%) a komfortos vagy összkomfortos lakások aránya, mint akár a gyermekkel egyedül élő apák között (77%) vagy a gyermekkel egyedül élő anyák között (79%). A lakáshasználat jogcíme terén az apák valamivel kedvezőbb helyzete rajzolódik ki: 88%-uk tulajdonosként (vagy annak rokonaként) lakik a lakásban, míg az anyáknak ennél valamivel alacsonyabb hányada, 85%-a (a gyermekes pároknak pedig 92%-a).